

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

О. П. Рєєнт

УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ

1917–1921

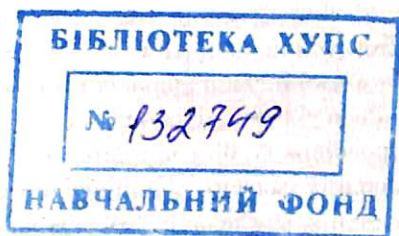
94(477)
P33

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Олександр Реєнт

УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ

1917 – 1921 років

Київ
АРІЙ

ББК 63.3(4 Укр)

Р31

Рєєнт О. П.

Р31 Українські визвольні змагання 1917—1921 років /
О. П. Рєєнт. — К., 2016. — 280 с. : іл. — (Таємниці історії)

ISBN 978-966-498-481-9.

Пропоноване видання присвячене одному з найдраматичніших періодів вітчизняної історії — 1917–1921 рр. На основі значної кількості джерел та новітньої наукової літератури автор у популярній формі висвітлив добу українських визвольних змагань. У центрі уваги — український рух початку ХХ ст., його стрімке піднесення, що виявилось у створенні національних урядів, існуванні Української Народної Республіки часів Центральної Ради й Директорії, Української гетьманської держави та Західноукраїнської Народної Республіки. Проаналізовано антиукраїнську діяльність російських більшовиків, а також причини поразки визвольних змагань та їхні наслідки.

Для науковців, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3(4 Укр)

ISBN 978-966-498-481-9

© О. П. Рєєнт, 2016

© Видавництво «Арій», 2016

ВСТУП

Загальноновизнано, що в багатовіковій історії українського народу чимало (іноді — занадто багато) драматичного й повчального. Періоди злетів і піднесення, розквіту державного будівництва чергуються з драматичною боротьбою за національне існування, напруженим протистоянням з іноземними поневолювачами, повсякденним відстоюванням права на власну національну ідентичність, своє місце в історії. Не бракує в ній і такого, що можна, здавалося б, визначити як «пропащий час». Але й тоді нібито вже приспана назавжди національна енергія йшла вглиб, щоб згодом вийти на поверхню суспільно-політичного життя, привести в дію розбуджені сили начебто безнадійно «неісторичної нації».

Ось чому знову й знову привертають суспільну увагу, розбурхують уяву, хвилюють, викликають палкі суперечки, а іноді й гострі дебати події Української революції 1917—1921 рр. Феномен визвольних змагань України вісім десятиріч перебуває в епіцентрі наукових дискусій, породивши таку літературу, порівняння з якою щодо кількості може витримати у вітчизняній історії хіба що доба Богдана Хмельницького.

Утім, на контроверсійну думку відомого історіософа І. Лисяка-Рудницького, «події 1917—1921 років не можна ставити на одну дошку з Хмельниччиною, яка дійсно була вибухом динамічних сил, нагромаджених у Козацькій Україні, і прямим революційним ударом з чужою державністю». Натомість «1917 рік почався не в Києві, а в Петербурзі». Але й за цих обставин на землях Наддніпрянщини відбулося народження українства як політичної нації (В. Винниченко

назвав це «відродженням нації»). За словами того ж І. Лисяка-Рудницького, «просто на очах, упродовж місяців чи максимально двох-трьох літ, відбувся у головокружно прискореному темпі процес національної кристалізації, що нормально повинен був простягатися на десятиліття [...]. Це не міняє нічого в тому [...], що українська революція була поражена всіма дитячими недугами політичної незрілості; що засадниче завдання впорядкування «стихії» осталося не розв'язане; що наддніпрянське українство, хоч і піднялося вже тоді до ідеї держави, але фактично до власнодержавного життя було ще не доросло й тому не зуміло ідеї держави виповнити конкретним змістом і тільки вичерпалося в черзі непослідовних і суперечних спроб розв'язати державницьку проблему (УНР, Гетьманщина, УРСР)».

На відміну від Наддніпрянщини, в Галичині напередодні подій Першої світової війни українці вже були сформованою політичною нацією, а 1918 р. застав обидва тамтешні антагоністичні національні табори (українців та поляків) як два цілковито окремі суб'єкти, між якими можливе було мілітарне протистояння й перемога одного з них, але неможлива, за І. Лисяком-Рудницьким, «ідейна і політична амальгама, що характеризувала [...] українсько-російські взаємини на нашому Сході».

Очевидно, і це широко обговорюють сьогодні, що поразку визвольних змагань України спричинила насамперед внутрішня слабкість національного руху, недостатній ступінь його зрілості та сконсолідованості на час та в процесі вирішальних дій, різновекторність його політичних сил. Цілком зрозуміло, що за всієї несхожості в зрілості українського руху на сході й заході нашої Батьківщини спільним слабким місцем національних політиків були надто тривалі парламентські та федералістські ілюзії політичної еліти (і щодо Росії, і щодо Австрії), недооцінення (а іноді й відверте нехтування) силових чинників, насамперед війська та військовиків, у будівництві національної держави. Бракувало консолідованих зусиль політичного проводу для згуртування всього населення довкола відновлення Української держави. Політичні провідники першого ряду зустріли добу визволь-

них змагань із різним ступенем відповідності вимогам часу. Декому (С. Петлюра, П. Скоропадський та ін.) знадобилося від 3 до 10 років, щоб «дозріти» до рівня національного державного діяча (і сталося це, на жаль, переважно вже «в екзилі»). Дехто (яскравий приклад — В. Винниченко) виявив свою неспроможність бути політичним лідером, виконувати конструктивну роль будівничого національної держави, доклавши натомість значних зусиль, щоб українську історію таки не можна було читати без брому. Були й такі, що мали власну програму національного відродження, але опинилися в ізоляції — на становищі «волаючого в пустелі» (М. Міхновський).

Перелік причин поразок у визвольних змаганнях можна продовжувати й продовжувати. Але не це найбільше нас цікавить. У центрі нашої уваги — увесь комплекс подій цієї героїчної доби.

У пропонованих читачеві історичних нарисах на основі широкого кола джерельно-документального матеріалу, а також новітньої історіографічної літератури ми намагалися в популярній формі висвітлити добу українських визвольних змагань 1917—1921 рр.

Значне місце відведено характеристиці українського визвольного руху початку ХХ ст., можливостей його розвитку, які з'явилися після Лютневої революції в Російській імперії. Період стрімкого піднесення національного руху яскраво втілюється у створенні та перших кроках діяльності Української Центральної Ради, яку перебіг історичних подій привів до проголошення незалежності Української Народної Республіки в січні 1918 р.

Хитросплетіння подальших подій — Брестський мир, прихід австро-німецького війська в Україну, гетьманський переворот і створення Української Держави П. Скоропадського, повалення гетьманату й проголошення Директорії УНР, антиукраїнська діяльність московських більшовиків та їхніх місцевих прихильників, поразка українських визвольних змагань унаслідок насамперед слабкості та внутрішніх суперечностей у національному політичному таборі — відтворено в контексті тогочасної міжнародної ситуації,

УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917—1921 РОКІВ

коли після завершення Першої світової війни докорінно змінилися геополітичні обставини, а отже — і політична мапа Європи, на якій, на жаль, не знайшлося місця незалежній Україні.

Окремо змальовано складний і напрочуд яскравий епізод історії національних визвольних змагань — проголошення на західних теренах нашої Батьківщини Західноукраїнської Народної Республіки, драматичну історію її самоорганізації та перманентної боротьби з переважними силами зовнішнього супротивника — відродженої Польщі.

1917—1921 рр. — один із найдраматичніших періодів вітчизняної історії — дають можливість мільйонам громадян сучасної України дізнатися, як минулі покоління нашого народу виборювали незалежність своїй Батьківщині, поклавши на вівтар її прийдешньої свободи незліченні жертви.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ перший. УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА ...	7
§ 1. Біля витоків національної державності.....	7
Створення Центральної Ради	7
Український національний з'їзд-конгрес	11
Соціально-політична база та характер української революції	16
§ 2. Діяльність Центральної Ради.....	27
Реформування державного механізму	27
Створення Генерального Секретаріату	31
На шляху до національно-територіальної автономії. Перший універсал УЦР	34
Українська Центральна Рада й Тимчасовий уряд: на шляху порозуміння	37
§ 3. Центральна Рада в кінці 1917 — на початку 1918 років	42
Україна в жовтневі дні 1917 року	42
Третій універсал. Утворення Української Народної республіки	46
Українсько-російський конфлікт	51
Зовнішня політика УЦР. Брестський мир	57
Перший прихід більшовиків до влади в Україні ...	63
Діяльність УНР на початку 1918 року.....	65
Національно-культурне будівництво в часи Центральної Ради	74
Церковно-релігійне життя в добу Центральної Ради	80

Розділ другий. УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО87

§ 1. Внутрішня політика гетьманського уряду87

Гетьман Павло Скоропадський:
штрихи до портрета87

Творення державних засад90

Формування місцевих органів влади95

Законодавча діяльність гетьманату98

Судова система102

Аграрне питання105

Фінансово-промислова політика.
Робітниче питання108

§ 2. Військова та зовнішня політика
П. Скоропадського113

Військове будівництво113

Зовнішньополітична діяльність уряду117

Україна і Росія: проблеми взаємин120

§ 3. Заходи гетьманату в релігійній
та культурній сферах124

Питання церковного життя та шляхи
їх розв'язання124

Наука й культура в українській державі129

Розділ третій. УНР У ЧАСИ ДИРЕКТОРІЇ136

§ 1. Початковий період діяльності Директорії136

Повстанська стихія136

В епіцентрі політичних реалій138

Трудовий конгрес143

Директорія та більшовики:
від співробітництва до війни144

§ 2. Внутрішня політика Директорії147

Організація влади в першій половині 1919 року ..147

Отаманина149

Кам'янецьке «сидіння»:
звивистими стежками політичних угод152

Державний устрій у другій половині 1919—1920 років	155
Законотворчість у часи Директорії	158
Вирішення продовольчого й аграрного питань	160
Промислова й робітнича політика	163

§ 3. Військова та зовнішньополітична діяльність

Директорії	166
Заходи щодо зміцнення обороноздатності	166
Пошук зовнішньополітичних орієнтирів	172

§ 4. Соціокультурна ситуація в УНР

Інтелігенція за часів Директорії	176
Становище православної церкви	180

Розділ четвертий. УКРАЇНА ПІД ВЛАДОЮ БІЛЬШОВИКІВ У 1919 РОЦІ..... 187

§ 1. Завоювання України більшовиками..... 187

Стратегія й тактика російського більшовизму	187
Початок бойових дій	189
Політична ситуація в першій половині 1919 року	192

§ 2. Діяльність більшовицького уряду в 1919 році ... 194

Формування радянської державної системи	194
Соціально-економічна політика	198
Селянський спротив воєнно-комуністичним заходам	202
Відступ більшовиків з України	205

Розділ п'ятий. ДЕНІКІНСЬКА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ 207

§ 1. Реставрація буржуазно-поміщицького ладу..... 207

Характер політичного режиму	207
Соціально-економічні заходи	209

§ 2. Ліквідація білогвардійського режиму..... 212

Спротив населення. Партизансько-повстанський рух	212
---	-----

Червона армія в боях проти денікінців та військ УНР	214
--	-----

Розділ шостий. ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В 1920 РОЦІ.....217

§ 1. Економічна політика більшовицького уряду	217
Організація влади	217
Соціалістичні перетворення в промисловості. Становище робітництва	220
Аграрні перетворення. Шляхи вирішення продовольчого питання	224
§ 2. Політика більшовиків у духовній сфері	227
Культурний процес	227
Проблеми життєдіяльності церкви	232
§ 3. Радянсько-польська війна	237
Передумови війни	237
Польсько-українська угода	238
Перебіг бойових дій. Підсумки війни	239

Розділ сьомий. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА 243 |

Напередодні розпаду Австро-Угорської імперії ...	243
Створення Української Національної Ради	247
«Листопадовий чин».....	249
Формування органів влади	251
Державне будівництво: проблема національних кадрів	253
Польський бунт і бої за Львів	257
Злука українських земель. Місія Бартолемі	259
Державне будівництво в 1919 році.....	262
Замість післямови	265

Висновки	267
----------------	-----

Resume	271
--------------	-----

Рекомендована література	273
--------------------------------	-----